

УДК [343. 811 : 316. 614] – 055. 2

Н. В. Жевакіна

ОСОБЛИВОСТІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК

Україна знаходиться на складному та суперечному етапі свого розвитку. Економічні, політичні й правові реформи призвели до кризи економіки, безробіття, різкого падіння життєвого рівня народу, його крайній поляризації і збільшення злочинності. Соціальна дезорганізація, характерна для переходного періоду в цілому, вдарила по жінках сильніше ніж по чоловіках. Саме цим пояснюються несприятливі характеристики й тенденції жіночої злочинності. На життєдіяльність жінок більшою мірою впливають економічні та суспільні негаразди, соціальна напруга, занепад морали й посилення конфліктності. Засуджені жінки потребують особливої уваги при застосуванні карально-виховних засобів впливу, а ефективністю їх виправлення будуть показники зменшення рецидиву злочинів.

У сучасному суспільстві діапазон злочинної діяльності жінок досить великий: по-перше, це побут, де жінок штовхають до злочину негативні обставини сімейно-шлюбних, родинних і сусідських відносин. У цій сфері жінки здебільшого вчиняють такі насильницькі злочини: вбивства чоловіків за насильство в сім'ї, пияцтво, вбивство своєї новородженої дитини, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень; по-друге, це сфера, де жінка виконує професійні функції, передусім, пов'язані з можливістю вільного доступу до матеріальних цінностей, перевезення наркотиків, крадіжки тощо.

Жіноча злочинність зростає стрімкіше за чоловічу, і це спостерігається в усьому світі. З 1990 року кількість злочинів, вчинених жінками в Україні, зросла вдвічі, зокрема в загальній злочинності. Співвідношення жіночої і чоловічої злочинності нині становить 1:7 (у розвинених країнах злочини жінок становлять від 17 % у США до 25 % у ФРН і Нідерландах). Слід також відзначити, що рівень жіночої злочинності за останні 10 років стабілізувався, а в останні 2 роки є тенденція до зниження (13,8% від усіх засуджених – 2000 рік, 13,0% – 2001 рік, 13,0 – 2006 рік, 12,0% – 2007 рік, 12,4 – 2008 рік). Те ж саме стосується й частки жінок серед тих, хто скоїли злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (20,2% від усіх засуджених – 2005 рік, 15,2% – 2008 рік) [3].

Зазначимо, що науковці приділяють значну увагу проблемі ресоціалізації засуджених жінок у сучасній пенітенціарній системі. Цьому питанню присвячені роботи О. Беца, М. Галагузової, А. Демченко, М. Єнікєєва, В. Жукова, О. Неживець, О. Пташинського, Г. Радов, В. Синьов, А. Сухова, В. Трубнікова, Д. Ягунова.

Мета цієї статті – визначити особливості ресоціалізації жінок у сучасній пенітенціарній системі.

Сучасна пенітенціарна система має на меті виконувати роль інструменту соціального контролю як щодо жінок, так і чоловіків. Але ця уявна гендерна нейтральність щодо ув'язнення жінок і чоловіків, як і інші аспекти нашого життя, має на практиці різний гендерний вплив.

Хоча ув'язнених жінок (особливо матерів) вважають вразливою групою в'язнів, українська система покарань лише в останні три роки звернула увагу на цю групу для розробки комплексних заходів для їх ресоціалізації.

Обрання такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк задля досягнення мети виправлення засуджених жінок може обернутися невідворотними негативними наслідками, а саме тим, що цей вид покарання відзначається високим рівнем репресивності, і як свідчать численні дослідження вітчизняних та іноземних науковців, найбільш пов'язаний із негативними для особи наслідками (вторинна криміналізація, стигматизація, втрата соціальних навичок, втрата суспільно корисних зв'язків тощо). Після відбування покарання засуджені жінки майже не можуть відновитися як особистості в суспільстві. До цього додається перелік хвороб, які вони отримують у в'язниці: туберкульоз, ВІЛ/СНІД, соматичні хвороби, хронічні статеві хвороби. Тому засуджена жінка в сучасній пенітенціарній системі є особливим об'єктом ресоціалізації.

Ідея ресоціалізації засуджених виникла у 80-х рр. ХХ ст. і знайшла втілення у створенні принципово нової моделі організації виконання покарань, яка отримала назву „реінтеграційної”. На її формування справила вплив кримінально-правова доктрина „нового соціального захисту” французького правознавця М. Анселя. Більшість концепцій, що мають на меті ресоціалізацію злочинців, орієнтована на окрему особистість, на індивідуальний підхід до особи з відхиленнями в поведінці. Ресоціалізація вважається одним з головних засобів боротьби з рецидивами злочинів [6].

Існує декілька визначень поняття ресоціалізація (франц. *resocialisation*, від *re...* – префікс, що означає поновлення або повторення, і *socialisation* – усупільнення, з лат. *socialis* – суспільний)

1) Повернення особи в суспільство.

2) Процес, спрямований на відновлення морального, психічного й фізичного стану особи, її соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність із загально визнаними суспільством правилами та юридичними нормами.

3) У сфері виконання покарань – процес підготовки засудженого до повернення в суспільство, що ґрунтується на відновленні позитивних зв'язків, відносин і розвитку в засудженої особи соціально корисних умінь і навичок, необхідних для повноцінного існування у суспільстві [7].

Ресоціалізація як мета діяльності визначається в різних сферах державної політики, зокрема у сфері соціальної роботи з молоддю, профілактики злочинності неповнолітніх та наркозалежних осіб, виконання кримінальних покарань. Відповідно до Комплексної програми „Про профілактику злочинності на 2001 – 2005 рр.” (затвердженої Президентом України 25.12.2000 р.) ресоціалізація є напрямом державної політики. Ресоціалізація як система державних заходів, що застосовуються до засуджених осіб, має на меті формування в них правослужняної поведінки, стимулювання їх становлення на життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам, шляхом відновлення, збереження та розвитку соціально корисних властивостей, відносин під час відбування покарання й подальшої соціальної адаптації таких осіб. Здійснення ре соціалізації засуджених покладено, зокрема, на Державний департамент України з питань виконання покарань. Порядок і умови виконання та відбування покарань з метою створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених регламентує Кримінально-виконавчий кодекс України (ст. 1) [8].

Ресоціалізація засудженої жінки полягає у формуванні законослужняної поведінки для життя на волі, зміні особистісної спрямованості, відновленні раніше порушених соціальних якостей особи, здійсненні необхідної психокорекції. Важливим завданням пенітенціарних установ є підготовка засудженої до повернення на волю, включення її у нормальне життя суспільства.

Ресоціалізуюча функція установ з виконання покарань передбачає перебудову, насамперед, принципів діяльності самих установ. Необхідно усунути умови, що сприяють криміналізації особи, її асоціальної поведінці. Існує проблема негативного „впливу в'язниці” на особу засудженої. У цьому плані може відбуватися негативна ресоціалізація особи (залучення її до тюремних звичаїв і традицій, бажання стати блатним, криміналізуватися). М. Єнікеєв справедливо зазначає, що ієрархія тюремного співтовариства, його „закони”, звичайно, добре відомі тюремній адміністрації. Нерідко механізми кримінального середовища використовуються нею для „ефективності” тюремного управління. Звідси негативне ставлення тюремної адміністрації до диференційованого утримання ув'язнених. Про моральну ресоціалізацію, як і про інші тонкощі людської психіки, воєнізована адміністрація здебільшого просто не замислюється [4].

Основними засобами виправлення та ресоціалізації засуджених згідно зі ст. 7 ВТК України є:

- режим відбування покарання;
- суспільно корисна праця;
- виховна робота;
- загальноосвітнє та професійно-технічне навчання.

Засоби виправлення та перевиховання потрібно застосовувати з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого

злочину, особи засудженої, а також поведінки засудженої та її ставлення до праці [2].

Важливим елементом ресоціалізації засудженої жінки є комплексна програма підготовки до життя на волі. Складовими такої програми є:

- 1) правовий аспект (полягає у правовій регламентації процесу підготовки до звільнення з місць позбавлення волі);
- 2) психологічний аспект (урахування психологічних особливостей особистості засудженої);
- 3) соціальний аспект (побудова позитивних модулів вирішення соціальних проблем після звільнення);
- 4) професійний аспект (можливість одержати спеціальність за допомогою навчання в умовах відбування покарання);
- 5) освітній аспект (можливість підвищувати свій освітній рівень);
- 6) медичний аспект (передбачає збереження здоров'я шляхом певних профілактичних заходів);
- 7) фізкультурно-оздоровчий аспект (можливість займатися фізкультурою і спортом).

Необхідно зазначити, що у виправних колоніях діють школи підготовки засуджених до життя на волі, у яких передбачено проведення занять і соціально-психологічних тренінгів (підвищення впевненості в собі; вироблення навичок раціонального вирішення конфліктних ситуацій, аутогенні тренування; прогресивна релаксація тощо). Фактично йдеться про формування психологічної готовності засудженої до життя на волі.

Ресоціалізація сприяє успішній соціалізації особи після її звільнення з місць позбавлення волі. Слід зазначити, що фактично кожна третя особа, яка звільнилася з колонії, потребує спеціальної соціально-психологічної допомоги. Суспільство здебільшого не бажає „приймати” осіб, які відбули покарання. Виникають, проблеми соціально-побутового характеру: відсутність житла, роботи, медичного обслуговування тощо.

Опитування засуджених свідчить про таке. На запитання: „З якими труднощами Ви побоюєтеся зіштовхнутися після звільнення?” – 12,5% опитаних відповіли: „З упередженим ставленням за місцем роботи”; 11,3% зазначили те саме, але за місцем проживання; 19,6% указали на труднощі входження в нормальне життя.

Опитування також показало, що населення обстежених регіонів з упередженням ставиться до колишнього злочинця. Близько 50% респондентів не хоче бачити осіб, які відбули покарання, як своїх сусідів, друзів, родичів, колег по роботі. Незначна кількість законослухняних громадян (5%) припускає можливість спілкування з колишніми злочинцями як друзями. Дуже мало людей (лише 3% опитаних) згодні підтримувати стосунки з такими особами в колі сім'ї [5].

Одним з ресоціалізуючих факторів жінок є праця й професійне навчання. Організація праці засуджених жінок має певне педагогічне

навантаження, отже, повинна відповідати таким вимогам: робота мусить бути виконаною за кількісними та якісними показниками; вона має бути співмірною з фізичними та духовними силами засудженої жінки; має поступово ускладнюватись з погляду виробничих завдань пропорційно набуттю трудових навичок і підвищенню виробничої кваліфікації; повинна становити не лише творчий, а й матеріальний інтерес для засудженої. Обов'язково слід створювати матеріальні й моральні стимули в досягненні успіхів у праці й розкривати її суспільну користь. Однак більшість позитивних інволюцій праці засуджених зводиться нанівець у зв'язку із тим, що багато засуджених не бачать перспективи в житті, під якою розуміють емоційно наповнене уявлення про необхідне майбутнє, більш-менш віддалене в часі, що стимулює діяльність людей. Справа ще й у тому, що засуджені нерідко нехтують життєвими перспективами, які досягаються соціально-конформними засобами. Отже, першочерговим завданням є подолання такої суперечності, оскільки відсутність життєвих перспектив чи їх девіантність у свідомості засудженої особи є вагомим фактором контрресоціалізаційного плану, що зводить більшість засобів виправлення до формальної проекції, адже особистісні якості, внутрішній світ ув'язненої людини є апперцепцією виправного процесу.

Варто враховувати, що деякі засуджені жінки до арешту не працювали, не вчилися і не одержували пенсії. Багато з них не мали спеціальності: одні до суду були зайняті у власному господарстві, а інші – вели паразитичний спосіб життя, бродяжили тощо. Залучення засуджених жінок до виробничої діяльності має починатися з набуття ними професії. Слід враховувати також, що багатьом засудженим жінкам доводиться в колонії перекваліфіковуватись, одержувати іншу професію, тому що у виправній колонії вони не можуть працювати за тією спеціальністю, яку мали до засудження. У повторно засуджених жінок, як правило, є спеціальність швачки-мотористки, яку вони отримали під час попереднього відбування покарання. Ситуацію ускладнює сучасна проблема трудової зайнятості населення та висока конкуренція на ринку праці. Фактично, з огляду на це, засудженим жінкам пропонується робота, яка переважно стомлює їх і зазвичай не привчає до усвідомлення перспективності наполегливої праці для досягнення соціально-конформної мети в житті засудженої, яку вона могла набути в результаті свідомої соціальної реінтеграції.

Для пом'якшення такої ситуації члени комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці рекомендували депутатам прийняти закон про внесення змін до деяких законів України (щодо трудової діяльності громадян, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі). Своєю законотворчою ініціативою парламентарі пропонували доповнити ч. 2 ст. 14 Закону України від 1 березня 1991 р. „Про зайнятість населення” пунктом: Забезпечення трудової зайнятості працездатних громадян, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, а ст. 24 Закону України від 9 квітня 1999 р. „Про місцеві державні

адміністрації” доповнити пунктом такого змісту: „Створює умови для забезпечення трудової зайнятості працездатних громадян, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі”. Зазначимо, що внесення таких змін сприятиме розвитку трудової зайнятості засуджених, організації їх професійного навчання та подальшої інтеграції у суспільство, а також дасть змогу установам виконання покарань за рахунок розвитку виробничої діяльності отримувати додаткові кошти для забезпечення належного рівня утримання засуджених у місцях позбавлення волі [1].

Таким чином, для успішної ресоціалізації засуджених жінок у сучасній пенітенціарній системі необхідно враховувати ступінь суспільної небезпеки скоїного злочину, поведінки та ставлення до праці засудженої особи. Соціальним працівником, виходячи з цього, розробляється індивідуальна комплексна програма з підготовки засуджених жінок до життя на волі. Складовими такої програми є правовий, психологічний, соціальний, освітньо-професійний, медичний та фізкультурно-оздоровчий аспект. Основними засобами виправлення та ресоціалізації є режим відбування покарання, суспільно корисна праця, виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання.

Звичайно, у межах однієї статті важко розглянути всі категорії клієнтів ресоціалізації сучасної пенітенціарної системи, тому подальшого наукового та практичного дослідження потребує особливості ресоціалізації засуджених жінок з дітьми.

Список використаної літератури

- 1. Бадира В. А.** Кримінально-виконавче право : [навчальний посібник / В. А. Бадира, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, М. М. Мінаєв, В. Г. Хащев] / за ред. Т. А. Денисової. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
- 2. Виправно-трудоий кодекс України // Кодекси України : У 3 кн. – 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – Кн. 1.**
- 3. Гендерне насильство, як одна з причин жіночої злочинності – [Електроний ресурс]. – Режим доступу : empedu.org.ua/sites/default/files/f.**
- 4. Еникеев М. И.** Юридическая психология. Краткий учебный курс. / М. И. Еникеев / М. : Норма, 2003. – 256 с.
- 5. Коновалова В. О.** Юридична психологія / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. // Академічний курс, 2009 – 248 с.
- 6. Радов Г. М.** Пенітенціарна ідея: думки на тему / Г. М. Радов/ К. : МП „Леся”, 1997. – 287 с.
- 7. Синьов В. М.** Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / за ред. В. М. Синьова. – К. : МП „Леся”, 1997. – 272 с.
- 8. Трубников В. М.** Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания / В. М. Трубников / Х., 1990. – 173 с.

Жевакіна Н. В. Особливості ресоціалізації засуджених жінок

У статті розглянуто діапазон жіночої злочинності, поняття ресоціалізації, визначені основні засоби виправлення та ресоціалізації (режим відбування покарання, суспільно корисна праця, виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання), принципи та функції

ресоціалізації установ з виконання покарань, елементи комплексної програми з підготовки засуджених жінок до життя на волі, а саме: правові, психологічні, соціальні, освітньо-професійні, медичні та фізкультурно-оздоровчі.

Ключові слова: ресоціалізація, засоби ресоціалізації, пенітенціарна система.

Жевакина Н. В. Особенности ресоциализации осужденных женщин

В статье анализируются причины женской преступности, дано определение ресоциализации, рассматриваются основные средства ресоциализации, функции ресоциализации криминально-исправительных учреждений, обозначены элементы комплексной программы по подготовке осужденных женщин к жизни на воле, а именно: правовые, психологические, социальные, образовательно-профессиональные, медицинские и физкультурно-оздоровительные.

Ключевые слова: ресоциализация, средства ресоциализации, пенитенциарная система.

Zhevakina N. V. The Resocialisation Peculiarities of Women, Who are Charged With Crimes

In the article the reasons of women criminality are analysed, the definition of resocialisation is given, the means of resocialisation and the resocialisation function of criminal-penitentiary institutions are examined, the elements of complex programme for training women, who are charged with crimes for life in the society are noticed.

Key words: resocialisation, the means of resocialisation, penitentiary system.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Л. Ц. Ваховський

УДК [37.013.42:343.261-053.2]

Т. В. Журавель

ЕТАПИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ

Одне з чільних місць у сфері соціально-педагогічної діяльності займає робота, спрямована на ресоціалізацію та реабілітацію неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі. Конкретизація змісту